

EGY MEGKÉSETT TARTOMÁNYURASÁG-ÉPÍTÉSI KÍSÉRLET A XIV. SZÁZAD ELEJI MAGYARORSZÁGON: PETENYE FIA PÉTER PÁLYÁJA

Kádár Tamás
történész

Absztrakt: A XIV. század elején Zemplén vármegyében Petenye fia Péter hozta létre Magyarország legkisebb és legrövidebb életű tartományuraságát. Péter kezdetben, főként a király Aba nembeli Omodé fiai elleni harca idején, 1312 körül I. Károly híve volt, legalábbis annak mutatta magát, néhány évvel később azonban nyíltan szembefordult vele. Ez vezetett 1317 tavaszán gyors bukásához és zempléni tartományának fegyveres felszámolásához. A tanulmány a nagybirtokos életét és közéleti pályáját, valamint tartományurasága történetét mutatja be részletesen, de külön hangsúlyt fektet két, a király által terhére rótt, túlzás nélkül rendkívülinek nevezhető bűncselekményre is. Ez utóbbi keretében egy közelebről ismeretlen halicsi fejedelem Magyarországra hívásának körülményeit, annak lehetséges hátterét, és általában az erősen kétséges vádat vizsgálja.

Kulcsszavak: Zemplén vármegye, Ung vármegye, I. Károly, tartományuraság, Borsa nembeli Kopasz, topai csata

A világi nagybirtokosok legfelső, az Árpád-kor utolsó évtizedeiben félelmetes hatalmat szerzett maroknyi csoportja, az úgynevezett tartományurak köre többé-kevésbé ismertnek mondható a középkori történelmünk iránt érdeklődő, nem szakmabeli közönség előtt is. Csak nembeli Máté: a „trencsényi nagyúr”, Aba nembeli Omodé nádor, a Dunántúl java részét és Szlavónia északnyugati megyéit uralmuk alatt tartó Héder nemzetségbeli Kőszegi fivérek, vagy a bihari oligarcha Borsa nembeli Kopasz nevére csaknem mindenki hallott már, és bizonyára az általuk létrehozott tartományuraságok mibenlétéről is sokaknak van valamelyes fogalmuk (a tartományúri hatalom történetéhez: KRISTÓ 1979, 139–212; az egyes oligarchákra és a „kiskirály” családokra: KRISTÓ 1973; 1975; 1978/a; PÓR 1888; BUNYITAY 1888, RÉVÉSZ 1891; a Drugetek királyi jóváhagyással kiépült tartományára: HARDI 2012; ZSOLDOS 2017/a). A – korábban gyakran, kissé pontatlanul kiskirályok megnevezéssel emlegetett – tartományurak csoportjának volt az említett bárókon kívül néhány, tőlük politikai hatalomban, vagyonban és fegyveres erőben jelentősen elmaradó, de végeredményben mégis az oligarchiához sorolható tagja is, akikről ellenben jóval kevesebbet tudunk. Történéseink között némely nagybirtokos báró személyét illetően nemegyszer véleménykülönbségek is felmerültek a tekintetben, hogy az adott előkelő ténylegesen a tartományúr bárók

kasztjába sorolható-e, avagy nem (KRISTÓ 1979, 143, 206; ZSOLDOS 1997, 147; ENGEL 1994, 544). Ezen utóbbi, a kutatásban eddig csupán kisebb figyelmet kapott főúri körhöz tartozott tanulmányunk tárgya, Petenye fia Péter is, a Zempléni-hegység vidékének Omodé nádor melletti legtekintélyesebb világi nagyura, akinek életútja, főképp pedig helyi territoriális magánhatalom kiépítésére irányuló törekvései ugyanakkor számos vonatkozásban alaposabb, mélyrehatóbb vizsgálatra, illetve bemutatásra érdemesek (Péter pályafutására, főként pártütésére: PETROVICS 2000).

Péter családja, jóllehet vélhetően nem számítható Zemplén ősi, törzsökös famíliái közé, régtől fogva a vármegye egyik tehetős, nagy földvagyonnal bíró, és – részint ebből következően – befolyásos nemesi rokonsága volt. Sajnos egyetlen forrásunk sem közli, hogy a báró és felmenői mely nemzetségből származtak, és minthogy rokoni összeköttetéseikre vonatkozó adatokkal sem rendelkezünk, az ilyen módon sem állapítható meg. Feltehetően atyjával azonosíthatjuk azt a bizonyos Petenye nevű előkelőt, aki János pataki plébános egy év nélkül kelt oklevele szerint valamikor 1264–1270 között Erzsébet királyné tárnokmestere (esetleg tárnokispánja) volt.¹ Feltevésünket valószínűsíti meglehetősen ritka –

1 ÁHHKO 85. sz.

szláv hangzású, egyben ilyen eredetet is sejtető – neve és azon momentum, hogy birtokaik István ifjabb király és felesége, Erzsébet felettébb kedvelt tartózkodási helye, Nagypatak vár (a mai Sátoraljaújhely délnyugati határában) környékén feküdtek. Felmenői tekintetében a megszokotthoz képest is nagyobb a bizonytalanság, lévén, családjában – vele együtt – négy egymás utáni generáció viselte a Péter nevet. Dédapja, az első ismert Péter ispán felmenői között, már 1217-ben adományt tett egy szerviensek zempléni birtokaiból, a család tehát már legalább egy évszázaddal a mi Péterünk előtt tartósan megvetette a lábát a vidéken.² Atyja mint helyi birtokos – Básztyel nembeli Rénold volt nádor oldalán – Zemplén vármegye szolgabírájaként szerepel egy év nélküli, Wenzel Gusztáv által 1291 tájára keltezett oklevélben (ZSOLDOS 2005, 145).³

Maga Péter első ízben 1283-ban tűnik fel forrásainkban, életének alakulását – viszonylag részletesebben – jobbára azonban csak 1306-tól tudjuk nyomon követni. Az előbbi évben, napi kelet nélkül, szeptember 3. előtt kiadott oklevelében IV. László király a „Wekercapva”-i „Gyepuel” nevű – nem azonosítható, de biztosan a halicsi határvidéken kereshető – birtokot adományozta neki.⁴ A felbukkanását követő körülbelül két évtizedben, mint ottani előkelő, csak vármegyei szinten, birtokügyei kapcsán szerepel okiratainkban, így Aba nembeli Omodé nádor 1296. július 1-jén kelt memoriális oklevelében a zempléni Visnyó birtokért folyt per kapcsán említi; jelesül két ízben is tiltakozott az egyik fél beiktatása ellen.⁵ Sajnos közelebbről nem ismert időpontban, valamikor 1291 és 1298 között az egri káptalan tanúsága szerint rokonaival, Konrád fia Mátyással és testvéreivel a szintén Zemplén vármegyében fekvő Rozvágy és Zebegnyő nevű örökbirtokaik tekintetében csere-megállapodást kötött, amely révén az előbbi fejében megszerezte Zebegnyőt, majd 1298-ban ugyancsak az egri kanonoki testület előtt Szőlős nevű örökbirtokában egy bizonyos tulajdonrészt adományozott hívének, Berkesz ispánnak.⁶ 1300. december 12-én a váradi káptalan előtt – Kaplyon nembeli – terbesi János fia Andornok átadta Péternek a korábban az utóbbi apja által neki (tudniillik Andornoknak)

adományozott Salamon és Záhony, Ung megyéhez tartozó birtokokat, amelyekért cserében Péter Csány (? , Krizsán?) és Kasov nevű, Zemplén megyei örökölt fekvőségeit adta Andornoknak. Andornok egyúttal megerősítette Pétert Albus és más, nem megnevezett birtokok tulajdonában, azon feltételek mellett, amelyekkel IV. Béla király *privilegium*ában apja Péter nagyapjának, „Foltos” Péternek adományozta azokat.⁷ 1306. október 18-án zempléni Visnyó nevű faluját egy szervienseknek, Paljánka – szintén Zemplénben fekvő – birtokát pedig egy másik hívének adományozta.⁸

Engel Pál szerint 1307-ben a Kaplyon nembeli Nagymihályiaktól birtokcsere révén megszerezte a Zemplén megyében fekvő Barkó várát, későbbi fő erősségét (FÜGEDI 1977, 104; ENGEL 1996, 275). A leleszi konvent 1377-ben, megemlékezvén az egri káptalan egy 1307-ben kelt kiadványának tartalmáról, valóban említi a vár, illetve Misle, abaúji és Rucse, Ung megyei birtokok cseréjét, azt azonban nem közli, a csereüzlet kik, mely birtokosok között jött létre.⁹ Ismeretes ugyanakkor a váradi székeskáptalan egy 1314-ben kiadott oklevele, amelyből megtudjuk: a „Huzdou” és Zubugya nevű ungi fekvőségek Petenye fia Pétertől, Barkó vár és birtok ellenértékeként kerültek bizonyos András fia Lőrinc kezére. Lévén teljességgel bizonyosra vehető, hogy ezen Lőrincet a már említett – ungi és Zemplén vármegyei – nagymihályi Lőrincsel kell azonosítanunk, kétségtelen, hogy Engel megállapítása helyes, és a Barkóvár érintő csere valóban 1307-ben történt.¹⁰ 1308. április 24-én Péter újabb szerződést kötött; a váradi káptalan előtt folyó perükben egyezsége lépett Konrád fiaival, Tamással, Mátéval és Budával, megállapodván; a két Ruszka és Kiszte nevű – zempléni – birtokát, amelyeket bizonyos Dénes fiaitól szerzett meg, a nevezett feleknek adja, azok Zebegnyő és Torna, ugyanott fekvő birtokaikért. Egyben vállalta, amennyiben az átadott ingatlanok bírásában Konrád fiait nem tudná megvéde-

2 ÁKO I/1. 111–112. (338. sz.). Péter és felmenői esetleges keleti szláv származására: БОАИЦВК 2011.

3 ÁÚO V. 59.

4 ÁKO II/2-3. 323. (3258. sz.)

5 ÁÚO X. 217.

6 ÁÚO X. 283–284., 314. Rozvágy ma Kis-, Nagyrozvágy, Borsod-Abauj-Zemplén m.; Zebegnyő ma Zbehňov, Kassai kerület, Szlovákia; Szőlős mai nevén Szőlöske; Viničky, Kassai kerület, Szlovákia)

7 DF 209 819. Az oklevél kiadatlan, IV. Béla benne említett privilegális kiadványa pedig nem szerepel az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzékében. Záhony ma Szabolcs-Szatmár-Bereg m.; Salamon ma Tiszasalamon; СОЛОМОНОВО, Kárpátalja, Ukrajna; Kasov ma Kacsó; Kožuchov; Kassai kerület, Szlovákia.

8 AO II. 78. sz. Visnyó, ma Višňov, Kassai kerület, Paljánka ma Szécsmező; Sečovská Polianka, Eperjesi kerület, mindkettő Szlovákia.

9 AO II. 282. sz. Misle ma: Mislye; Myslina, Rucse ma: Sáros-, illetve Felsőőröcse; Blatné-, Vyšné Revišťa, az előbbi az Eperjesi, utóbbiak a Kassai kerületben, Szlovákiában fekszenek.

10 Az oklevél csak tartalmi átirásból ismert: AO III. 872. sz. Zubugya ma Izbugya; Zbudza, Kassai kerület, Szlovákia területén; a nem azonosítható Huzsdó Zbugya szomszédságában feketett.

ni, az ugyancsak Zemplén vármegyei Terebesen belüli, örökölt birtokaiból kárpótolja azokat.¹¹

Ekkortájt csatlakozhatott a király táborához; 1312. április 10-én, nem sokkal a győzelmes rozgonyi ütközet előtt I. Károly hű szolgálataiért már adományban részesítette; mint oklevelében írja, mikor Omodé nádor fiai szervienseikkel – néhány héttel korábban – Patak város kifosztására és lakói elpusztítására indultak, Péter, mint más oklevelekből tudható, Baksa nembeli Tamás fia László és Doncs oldalán ellenük támadt, és az összecsapásban számos emberét elveszítette, lovakban, fegyverekben és más javakban mintegy 100 márka értékű kárt szenvedett, és maga is súlyosan megsebesült. Ezt követően a lázadók szécsi birtokára törtek, azt felégették, házáat, ahol épp csak felesége tartózkodott, feldúlták, egy rokonát megölték, a templomot, amelyet ő maga építtetett, kirabolták, és az épületben nagy pusztítást végeztek, így összességében óriási, állítólag körülbelül 1000 márka kárt okoztak neki. Mindezekért, részint kárpótlásként, a király bizonyos Iroszló hűtlen fiainak és rokonainak Pihnye (Pyhuhe) nevű birtokát adta neki (KRISTÓ 1988, 34).¹² Kétségtelen tehát, hogy ekkor már a király híveinek táborához tartozott, valamint feltételezhetjük: Aba Omodé fiaival, illetve családjával komolyabb, régebbi keletű ellentéte volt, csatlakozásának közelebbi időpontja azonban nem ismeretes. Támogatása a király számára egyébként is nagyon fontos volt, de iránta való lojalitása Aba nembeli Omodé 1311 szeptemberében bekövetkezett halála után, amikor annak fiai és a király közötti konfrontáció elkerülhetetlenné vált, még inkább felértékelődött (KRISTÓ 1978/b, 36–84). Péter nyilván hamar felismerte az előállt helyzet neki kedvező előnyeit, jelesül, hogy az Abák várhatóan nagymértékű meggyengülésével vagy esetleges bukásával könnyen kiterjesztheti fennhatóságát Zemplén vármegye egészére, és talán a szomszédos megyék területére is. Omodéval, illetve fiaival való szembenállása, majd pedig nyílt, fegyveres konfliktusa másfelől, ha nem épp eredendően, alapvető személyes érdekeiből következett; értékes zempléni birtokai azokéival elegyesen, a tartományúr uradalmi

közé szorultan feküdtek vármegye szerte (KARÁCSONYI 1995, 57–58), így, amennyiben szerette volna megőrizni azokat, elháríthatatlanná vált, hogy meghódoljon a nádor és családja előtt, és beálljon szolgálatukba. A bukása után kiadott oklevelekből egészen pontos kép rajzolódik ki tekintélyes zempléni birtoktömbjeiről, 1315 táján legkevesebb 45–50 falu és öt-hat vár volt a kezén, illetve ellenőrzése alatt. Utóbbiak közül Bodrogszeget – Patak és Zemplén előterében, a Bodrog partján – és Borostyánt – Szécs nevű birtoka közvetlen közelében – valószínűleg ő emeltette, minden bizonnyal annak mentsváráként, néhány évvel korábban (FÜGEDI 1977, 111, 112–113).

Károly 1312-ben újabb kézzelfogható jelét adta, hogy komolyabban számol erejével az Omodé fiaival előállt konfliktus tekintetében, és megbecsüli nagy helyi hatalommal bíró zempléni hívét, illetve annak támogatását. Egy ez évi, napi kelet nélküli okleveléből kitűnik: március második felében a király zászlói alatt részt vett a lázadók által tartott Sáros várának ostromában is, amiért ekkor a két „Bazza”-t nyerte el Zemplén megyében. 1313-ban Péter már e fekvőségéből adományozott tovább egy kisebb, a Radványszege nevű birtokrészből kihalított darabot szervienseinek, akik – minden valószínűség szerint oldalán – harcoltak a Csák Máté és az Omodé-fiak elleni győztes rozgonyi csatában.¹³ 1312 első felében tehát két rendkívül fontos hadi esemény során is érdemeket szerzett, és – minthogy az személyesen irányította a Sáros körüli és az Abaúj megyei harcselekményeket, valamint június 15-én maga vezényelt a rozgonyi csatamezőn is – vélhetően felhívta magára a király figyelmét.

Engel Pál szerint az értékes birtokok mellett rövidesen hivatali megbízásokat is kapott az uralkodótól, aki előbb zempléni és ungi, majd regéci ispánnak nevezte ki. Zempléni és ungi ispánságára vonatkozóan egyetlen forrásadattal rendelkezünk, ez máskülönben egyedüli ismert saját kiadványa is, emiatt érdemes kicsit részletesebben foglalkoznunk vele (ENGEL 1988, 103; ENGEL 1994; ENGEL 1996, 219, 241; SZIRMAY 1804, 13).¹⁴ Az irat, amelynek szövege csak XIX. század eleji kiadásokból ismert, keltezetlen, közreadói, Szirmay Antal, illetve annak munkája nyomán Fejér György – kétségkívül tévesen – 1320-ra datálták. Tartalma alapján – Péter zempléni és ungi ispán Tamás fia Lászlót, Baksa fia Miklóst és három további megnevezett társukat felszólítja, hogy bizonyos Róbert ellen jöjjenek segítségére

11 AO II. 346. sz. Ruzska ma Kis-, Nagyruszká; Malý Ruskov, Veľký Ruskov és Kiszte ma Kiszta; Kysta, Zebegnyó ma Zbehňov, Torna ma Kis-, Nagytorna; Malá Torna, Trňa, Terebes ma Tóketerebes; Trebišov, valamennyi Kassai kerület, Szlovákia.

12 AO III. 262. sz. Felettébb érdekes, hogy az adományt I. Károly 1332-ben átírta Druget Vilmosnak, ami Zsigmond király 1388-es megerősítéséből ismert. Szécs ma Gálszécs; Sečovce, Kassai kerület, Pihnye ma Tüskés; Pichne, Eperjesi kerület, mindkettő Szlovákia. Baksa Tamás fiaira és az abaúji csatározás egyéb részleteire: AO III. 417. sz.; AO VII. 369. sz.

13 Mindkét okirat csak tartalmi átírásból ismeretes: AO III. 415., 656. sz. „Bazza” ma Kisbonya; Božčice, Kassai kerület, Szlovákia.
14 CDH VIII/5. 115.

– keltét igen nagy valószínűség szerint 1312 második fele, vagy még inkább 1313 júniusa és 1316 ősze közé helyezhetjük. A levélben szereplő személyek egyfelől ugyanis a Baksa nemzetség tagjaival, illetve Lőrinc fia Róbert Szolnok megyei birtokossal azonosíthatóak, akikre 1290–1329 között vannak adataink, másfelől Péter zempléni és ungi ispáni tisztségviselése csupán a mondott időszakban – mikor is nem ismert a két megye ispánjának kiléte – képzelhető el (ENGEL 1988, 103, 61. jegyz.; ENGEL 1996, 219, 241). Engel által vélelmezett *comesi* tisztségei közül a regéci ispánság úgyszólván biztosan kizárható. A király 1316. december 15-én kelt oklevele említi, hogy egy abaúji birtokperben Druget Fülöp szepesi ispán regéci Péter ispánnal (*comes Petrus de Regach*) együtt békebíraskodott.¹⁵ A szóban forgó Pétert meglehetősen bizonyossággal csakugyan vele azonosíthatjuk, tekintve, hogy Fülöp egy – évszám nélkül kiadott, de nagy valószínűség szerint – 1317. március 20-ára datálható levelében a király iránti hűségük megingásának gyanújába keveredett és korábban kétségtelenül barátai közé tartozott Simon (más néven Baksa) nemzetségbeli nemeseket már a Regéc vára elleni mielőbbi támadásra szólítja fel, ami az alább bemutatott eseményekkel összefüggésbe állítva, ha nem is maradéktalanul, de legalábbis javarészt eloszlatja ezzel kapcsolatos esetleges kételyeinket (ENGEL 1988, 116, 125. jegyz.).¹⁶ A „*de Regach*” jelző azonban – mint az nyilvánvaló – nem ispánságára, hanem személyére vonatkozik, annál is inkább, mert Regéc megye, regéci várispánság, vagy kerület nem létezett.¹⁷ Vítán felül áll ugyanakkor, hogy I. Károly és a királyi hatalom megszilárdításán munkálkodó elit legkésőbb 1312 eleje óta legértékesebb zempléni híveként tekintett rá, aki az országrész igazgatásának újjászervezése után alighanem komoly, akár országos tisztségekre is számíthatott.

1316 utolsó heteiben azonban Péter az uralkodó iránti lojalitásában döntő, és mint a későbbi események mutatják, végzetes fordulat történt. A király 1317. január 2-án kelt okleveléből arról értesülünk, hogy Borsa nemzetségbeli Kopaszhoz csatlakozva „letért a hűség útjáról”, a király híveinek – elsősorban Ákos nembeli Mihály fia Mikcs sárosi ispánnak, a főúr szerviensei megölésével és bebörtönzésével – sok kárt okozott, Károly és támogatói ellenében egy külországbeli fejedlem segítségét kérte, miért is az büntetésül Sztracsina,

Kékmező, Nagydomása, Kisdomása és Gereginye nevű zempléni birtokait elvette tőle, és Mikcsnek adományozta.¹⁸ Egy másik, sajnos csak XIX. századi regeszta formájában fennmaradt, az újkori kivonat szerint 1317-ben kelt királyi *privilegium* sokkal súlyosabb, egyenesen megdöbbentő vádakkal illeti; azt állítván, hogy amikor a király Patak közelében betegen feküdt, Péter meg akarta azt ölni, majd pedig, midőn Temesvárott tartózkodott, uralkodóját felbérelt orgyilkos által próbálta meg likvidáltatni.¹⁹ Petrovics István egy igen alapos tanulmány keretében foglalkozott az izgalmas eseményekkel, amelyek eladdig kutatásunkban semmifajta figyelmet nem kaptak. Feltételezése szerint az első, Péter által végrehajtott merénylet 1316 decemberében történt, majd nem sokkal ezt követően, 1317 folyamán került sor – a király Temes menti székhelyén – a bérgyilkos likvidálási kísérletére. I. Lajos egy 1355 márciusában kiadott, későbbi átiratban fennmaradt oklevele alapján a kutató feltételezi továbbá, hogy a merényletet bizonyos István fia Miklós és Fülöp, Csanád vármegyei nemesek követték el, akik nyíllal akartak végezni a királlyal, de vélhetően még idejében lelepleződtek (FRAKNÓI 1899, 136–138; PETROVICS 2000, 432).

E helyt kell röviden kitérnünk forrásunk egy rendkívül fontos információjának tárgyalására, amelyet Petrovics – alább kifejtendő meglátásunk szerint valószínűleg helytelenül – úgy értelmezett, hogy Pétert, miután sikertelen merénylete révén árulására fény derült, azaz, mint a XIX. századi tartalmi kivonat fogalmaz: „*minden világossá vált*”, a király elfogta. Az uralkodó élete elleni első támadás vélelmezett időpontjának helytállóságát azonban rendkívül erősen megkérdőjelezi a már említett 1316. december 15-i oklevelünk, amely szerint Péter akkor még (esetleg újfent?) bizonyosan a király hűségén volt, az ugyanis, Druget Fülöp szepesi várnaggyal hozott döntését helybenhagyván, egyetlen szóval sem említi, hogy az időközben a lázadókhoz csatlakozott, vagy aljas módon az életére tört volna (PETROVICS 2000, 431). Ráadásul az – egyébként eredetiben ránk maradt – oklevelet, mint láttuk, maga I. Károly adta közre, nem lehet szó tehát arról, hogy egy félreeső helyen működő, s így talán a minapi eseményekről csak megkésve értesülő, tájékoztatlanabb hiteleshely olyan okiratot bocsátott volna ki, amelyben semmi sem utal a zempléni főúr időközben bekövetkezett felségárulására.

15 I. Károly 1316. dec. 15-i oklevele: AO IV. 368. sz.

16 AO IV. 425. sz. Az azonosítás helyességét Engel mellett Zsoldos Attila is elfogadta nemrég közölt munkáiban (ZSOLDOS 2011, 56, 63. jegyz.; ZSOLDOS 2017/a, 38–39).

17 I. Károly király 1316. dec. 15-én kelt oklevele: AO IV. 368. sz.

18 AO IV. 385. sz. Sztracsina ma Szorocvány: Stročin, Kékmező valószínűleg a mai Kükemező; Kuková, Nagydomása: Veľká Domaša, Kisdomása: Malá Domaša, Gereginye ma Göröginye: Ohradzany, valamennyi település Szlovákiában, az Eperjesi kerületben található.

19 AO IV. 676. sz.

Legalább ilyen problémát jelent azon momentum, hogy – miként azt egyébként Petrovics is megjegyezte – a kérdéses időszakban a király feltételezett Patak környéki tartózkodása jelenleg egyetlen okirati hellyel sem bizonyítható, sőt, még távolabbról, az északkeleti országrész vármegyéinek területéről sem ismerünk általa 1316 végén kiadott oklevelet. Épp ellenkezőleg, az Engel Pál által összeállított itineráriumba a legnagyobb jóindulattal is nehezen illeszthető bele egy – a rajta kitört kórt, említett fekvőbeteg állapotát is figyelembe véve feltételezhetően – huzamosabb Bodrog menti tartózkodás (ENGEL 1988, 137–138). Úgy hisszük, nem felesleges, és egyúttal talán közelebb is visz a megoldáshoz a király 1316 végén és 1317 legelején kiadott oklevelei keltezési helyeinek alaposabb áttekintése.

Az uralkodó 1316. október 22-én Temesvárott datált, majd következő ismert tartózkodási helye december 15-én a közeli Lippa, másik kedvelt és gyakorta felkeresett dél-magyarországi városa, ahol az idézett oklevelét bocsátotta ki. 1317. január 2-i kiadványa *privilegium*, így nem tartalmaz kelethelyet, de három nappal később, majd 6-án ismét Lippán keltezett.²⁰ Ha tehát elfogadjuk Petrovics István az első, Péter által személyesen végrehajtott merényletkísérlet időpontjára vonatkozó feltevését, azt értelemszerűen december 15. és 1317. január 5. közé kell helyezni, azaz mindössze 21 nap jöhet szóba. Ezen kerek három hét leforgása alatt kellett tehát elvben az uralkodónak Lippáról az onnan légvonalban is körülbelül 240 km-re fekvő Patak térségébe, majd onnan vissza Lippára eljutnia, mindezt – a komoly napi menetteljesítményt igénylő távot a nyilván – meglehetősen nehezen járható, a hó miatt néhol talán fel sem lelhető utakon, a legnagyobb téli fagyok idején megtéve. A feltételezett, bámulatos gyors, kevés pihenőt engedő oda-vissza történt utazás mellett, a mondott 21 napos időintervallumba bele kell férjen továbbá a király betegsége –, ami alapján vélelmezhető: rossz fizikai állapota miatt legalább néhány napig kénytelen volt meg nem nevezett, Patak közelében kereshető szálláshelyén maradni, illetve, hogy legyengült volta talán később is korlátozta mozgását –, valamint nem utolsó sorban maga a sérelmére elkövetett gyilkossági kísérlet is. Mindennek a valószínűsége természetesen teljességgel nem zárható ki, mindent egybevetve mégis rendkívül csekély.

Összességében tehát, a fentiek megfontolása a merénylet 1316 decemberére való datálása ellen szól, és

mi magunk sem tartjuk azt elfogadhatónak. Meg kell jegyezzük mindazonáltal, és lehetséges, hogy ez az egész kérdéskör újabb, más szempontokat is figyelembevevő átgondolását teszi szükségessé, hogy I. Károly itineráriumának az 1315–1317 közötti időszakában másutt sem ismeretes Patak környéki, avagy Zemplén vármegyei tartózkodással összefüggésbe vonható adat, olyan időintervallumot pedig, amely során arra elvileg sor kerülhetett, nem egykönnyen találunk. 1317-ben 45 nap a leghosszabb periódus, melynek tartama alatt nem tudjuk meghatározni a király hollétét: jelesül épp az említett, január 6-i lippai keltezését követő másfél hónapban. Újbóli felbukkanáskor, február 20-án azonban az onnét mindössze 55 km-re fekvő Temesvárott, tehát még délebbre tartózkodott, ami, figyelembe véve a nagyobb utazások megtételére nem épp kedvező téli időszakot is, azt sejteti, hogy Károly a kérdéses hetekben mindvégig Lippa és akkori székhelye, Temesvár térségében maradt. Úgy gondoljuk, ha valóban megtörtént a Péter terhére rótt gyilkossági kísérlet, arra – a király itineráriumának fényében és tekintettel az időjárás és útviszonyokra – 1317-ben inkább tavasszal, március folyamán vagy április 10. és május eleje között kerülhetett sor, amikor is 28, illetve 29 napig nincs tudomásunk hollétéről (SPEKNER 2015, 145–146).²¹ A probléma lehetséges megoldását keresve fel kell tennünk természetesen azt a kérdést is, vajon minden rendben van-e ezen 1316. december 15-i oklevelünk körül. Hitelességével kapcsolatban aligha lehetnek kétségeink, de keltezése lehet esetleg hibás, 1315 helyett talán egy évvel későbbre történt.

A merényletkísérletek problematikájával kapcsolatban Petrovicsétől jócskán eltérő álláspontra jutott Kristó Gyula 2003-ban, a Századok oldalain megjelent tanulmányában (KRISTÓ 2003, 330–331). Amennyiben jól értelmezzük, fájdalunkra korántsem világos szavait, lényegében megkérdőjelezte az első, az oklevél által Patak közelébe helyezett merénylet megtörténtét. Mint írja: „az első merényletkísérlettel az oklevél Péter régi megátalkodottságát akarta bizonyítani”, azaz – ismételtén; amennyiben (és csak akkor ha) vonatkozó mondatát nem értjük félre – a királyi adománylevél Pétert egy általa el nem követett bűnténnyel, alaptalanul vádolta meg. Tömörebben és durvábban megfogalmazva: a király, illetőleg kancelláriája hazudott (KRISTÓ 2003, 331). Bár a probléma illetően, „gordiuszi” megoldása tagadhatatlanul elgondolkodtató, Kristó véleményét nem tudjuk elfogadni, főképp amiatt, mert az ismertetett ellentmondások meglátásunk szerint más módon, az

20 1316. okt. 22.: AO IV. 343. sz.; dec. 15.: AO IV. 368. sz.; 1317. jan. 2.: AO IV. 385. sz.; jan. 5.: AO IV. 388. sz.; jan. 6.: AO IV. 389. sz.

21 AO IV. 389., 406., 413., 435., 442., 462. sz.

inkriminált közlés megkérdőjelezése, avagy negligálása nélkül is eloszthatóak.

Korábban láttuk: Petrovics István a regeszta szövegét úgy értelmezte, hogy lebukását követően a főurat maga a király fogta el. Sokkal valószínűbb azonban, hogy az a személy, akit az ellene elkövetett gyilkossági kísérlet után az uralkodó saját kezűleg hatástalanított és foglyul ejtett, nem Péter, hanem az általa felbérelt orgyilkos volt. Ezen véleményt osztotta 2003-as tanulmánya szerint Kristó Gyula is, az alábbiakban megpróbáljuk bizonyítani ki nem fejtett sejtését (PETROVICS 2000, 434; KRISTÓ 2003, 331). Petrovics álláspontjának helytállósága ellen két komolyabb súlyú momentum is szól, az egyik maga épp a szöveg, a másik a szituáció logikája. A regeszta ugyanis egyáltalán nem írja konkrétan azt, hogy a király által elfogott merénylő Péter lett volna, az a nem világos megfogalmazás alapján lehetett tehát akár a bérgyilkos is, ráadásul, minthogy az oklevélkivonat a második kísérlet után említi az elfogást, valamint a szöveg logikája és a mondattani megfontolás is inkább amellel szól – jóval indokoltabb annak elkövetőjére, tehát a bérgyilkosra gondolnunk. Amennyiben valóban a báró lett volna, akit a király személyesen foglyul ejtett, az csak a Patak melletti, első támadásnál történhetett, kérdés azonban, hogy miként sikerülhetett kiszabadulnia a fogságból, nem is beszélve arról, hogy rendkívüli, főbenjárónak számító bűnéért – elvben – halálbüntetést érdemelt volna.

Az uralkodó ellen elkövetett merényletek körülményeinek kibogozhatatlannak tűnő problémáját mi magunk, mint említettük, más tekintetben látjuk megoldhatónak. A két merénylet 1316–1317 fordulójára történt Petrovics általi – a kutató gondolatmenete szerint egyébként teljesen helyénvaló – datálásának egy roppant lényeges momentum ellentmond. Jelesül az, hogy Péter lázadásáról és a királyhű erőkkal vívott harcairól beszámoló, a fentiekben említett okleveleink közül a kétségtelen hitelű és pontos, napi keltezésű 1317. januári és 1321. február 10-i diplomáink, csakúgy, mint a később keletkezettek, egyetlen szóval sem emlékeznek meg a zempléni főúr I. Károly elleni gyilkossági kísérleteiről.²³ Azokról csak a késői regeszta formájában fennmaradt – Druget Fülöp javára kelt – *privilegium*ból nyerünk értesülést, azonban annak kiadási körülményei problematikusak, így mindenekelőtt 1317. évi kelte korántsem tekinthető bizonyosnak és eredetiségével kapcsolatosan, csakúgy, mint a benne foglalt információk vonatkozásában kértelyek merülhetnek fel. Meg kell jegyezzük azt is, hogy

tudomásunk szerint a szóban forgó adomány későbbi királyi megerősítésére nem került sor, míg ugyanakkor Fülöp egyéb szerzeményeit a király és fia, I. Lajos több alkalommal is megerősítette.²³ A magunk részéről úgy véljük, a probléma megoldása legnagyobb valószínűség szerint az lehet, hogy vagy a Druget család archívumából időközben elveszett oklevél volt hamis, vagy maga az állítólag az alapján készült regeszta volt egyszerű koholmány, vagy esetleg az évszám (1317) lejegyzésénél hiba került a szövegbe. Mindemellett annak is lehet némi jelentősége, hogy Péter főbenjáró bűneinek, felségárulásának különböző narratíváival két külön adományos okleveleiben találkozunk. Amennyiben az állítólag általa végrehajtott Patak környéki gyilkossági kísérlet valóban megtörtént, az megítélésünk szerint sokkal nagyobb biztossággal helyezhető 1317 januárja utánra, akár 1318 folyamára is. 1318. március 24. és április 29. között nem ismerjük a király tartózkodási helyét, így – az évben – leginkább ekkor képzelhető el felségáruló akciója.²⁴ Ez esetben valószínűnek látszik mindazonáltal, hogy Péter hasonlóan több más tartományúrtársához, első, 1316 közepére datálható lázadása után meghódolt a királynak, aki megbocsátott neki, illetéknéppen nyílt később módja az uralkodó elleni merényletre.

Ezen kívül még egy megoldási lehetőség is felmerül. A regeszta szerfelett tömören a következőképp számol be a Patak közelében történekről: „Peteny fia Péter a királyt, amikor az Patak közelében betegen feküdt, meg akarata ölni” („*Petrus filius Pechenye regem penes Patak aigre decumbentem occidere voluerit*”). A nem kellően világos megfogalmazás alapján felvethető, hogy Péter a dél-zempléni település mellett ténylegesen megkísérelte-e kioltani Károly király életét, azaz a talán régebb óta érlelődő tervet valóban végrehajtotta-e, vagy valamilyen okból kifolyólag végül meggondolta magát, és visszalépett a roppant veszélyes vállalkozástól. Utóbbi esetben titkos szándékai rejtve maradhattak, és hacsak már korábban nem vallott színt, tovább élvezhette a király bizalmát, valamint a Patak mellett történtek és a temesvári merényletkísérlet között hosszabb idő is eltelhetett. Lehetségesnek látjuk továbbá azt is, hogy a Patak mellett Péter valamilyen kevésbé nyilvánvaló módon – az eseményt szerencsétlen balesetnek álcázva, majd az abban való véltenségéről, ártatlanságáról a királyt meggyőzve – valóban megkísérelte kioltani Károly életét. Ez esetben magyarázatot kapnánk arra a kérdésre is, hogy az oklevél-regeszta főúr árulásának és az ural-

22 Az 1321-es oklevél: AO VI. 39. sz.; magyar fordítása: KRE 123–124.

23 Így az 1319. ápr. 9-i *donatio*ját 1327. dec. 10-én: AO V. 426. sz.

24 Márc. 23-án Temesvárott, majd ápr. 30-án ugyanott volt (AO V. 81., 109. sz.).

kodó elleni ártó szándékainak fényre derülését miért a későbbi eseményhez, a temesvári merényletkísérlethez köti: elképzelhetőnek tartjuk ugyanis végezetül azt is, hogy a Péter által megbízott bérgyilkos tudomással bírt a báró pataki tervéről, illetve attól való visszakozásáról, és arról vallatása beszámolt során.

A király elleni ármánykodása mellett erőszakossága, hűtlensége és megátalkodottsága más, jóval nyilvánvalóbb módon is formát öltött. Valószínűleg már 1314 derekától folyamatosan és kivételes kíméletlenséggel, mint egy későbbi királyi oklevél fogalmaz: „telhetetlen vadállatként” sanyargatta, pusztította, rabolta Zemplén és a környező megyék falvait, illetve lakóit.²⁵ Egy valószínűleg legalább három évtizeddel később, 1346 decemberében kelt, így részleteiben talán nem a legpontosabb oklevél szerint többek között a Kaplyon nemzetség nagymihályi ágának tagjai is igen sok kárt szenvedtek hatalmaskodásai miatt; testvérelével vagy fiaival (a Petenye megnevezés alatt akár ő is érthető, így nem világos, családjából konkrétan ki volt érintve a büntettekben) korábbi ellenségeivel, Aba Omodé nádor fiaival rátört váraikra, azokat – gyaníthatóan az ungi Györkét és talán a szintén Ungban, a megye északnyugati sarkában emelt Nagymihályt (Vinna, várára: ENGEL 1996, 372) – lerombolta, számos birtokukat tönkretette, több rokonukat, valamint szerviensüket megkínózta és megcsonkította.²⁶ Elképzelhető továbbá, hogy ő támadta meg, vagy ostromoltatta a Zemplén északi részén fekvő Csicsva várát is, amely a király egy akkor kelt oklevele szerint 1316. november végén már kis híján egy éve dacolt az ostromlókkal (KRISTÓ 2003, 328).²⁷ Feltehetően ekkortájt fordult szembe nyíltan a királlyal, majd 1316 tavaszán szövetségre lépett az 1315 elején megzabolázott és időlegesen meghódolt Borsa nembeli Kopasz volt nádorral és fivérével, Beke tárnokmesterrel, és – alkalmasint 1316. december folyamán – csatlakozott azok második lázadásához. Gyaníthatóan ugyanekkor, vagy 1317 első felében, bizonyosan a Borsa testvérek és többi összeesküvőtársa egyetértésével vagy épp megbízásából ment a Halics–Vohíniai Fejedelemségbe, hogy, mint arról már szó esett, az ott uralkodó fejedelmek egyikét Magyarországra hívja, és – miként I. Károly az eseményekről megemlékező 1321. február 10-i kiadványában olvashatjuk – „a király ellen vezesse”. A megint csak nem teljesen egyértelmű ígés

szerkezetet, valamint a másik fent hivatkozott, 1317. január 2-án kelt uralkodói *privilegium*levél vonatkozó részének bővebb, információgazdagabb, ámde nem kevésbé talányos megfogalmazását a szakirodalom egyöntetűen – és meglátásunk szerint pontatlanul, túldimenzionálva azt – úgy interpretálta, hogy Petenye és társai, köztük a külön meg is nevezett Borsa nembeli Kopasz, az orosz uralkodót trónkövetelőként tervezték felléptetni Károly ellenében (PÓR 1904, 939; ENGEL 1988, 114; KRISTÓ 1988, 47; KRISTÓ–MAKK 1988, 25; ENGEL 1994, 545; PETROVICS 2000, 426).²⁸ A Károly király uralmát elutasító, és azzal nyíltan szembehelyezkedő főpapok, oligarchák és nagybirtokosok korábban legalább két külföldi fejedelmi személyt is meghívtak, illetve behoztak az országba Caroberto ellen (KÁDÁR 2015, 55, 62, 104–108), ez esetben azonban forrásaink valójában – legalábbis – nem támasztják alá, hogy erre készültek volna, főként, pedig hogy Péter csakugyan meghívta a magyar trónra az orosz fejedelmet. Csupán annyi bizonyos, hogy egy külső hatalom támogató segítségét, illetve annak haderejét kívánták bevonni a küzdelembe, ami, Péter minden buzgósága ellenére és talán Károly, valamint a fejedelem közötti rokonságnak és jó viszonyának is köszönhetően, nem járt sikerrel. Hogy Péter melyik halicsi fejedelmet kereste fel, és – mindazonáltal mégse zárjuk ki kategórikusan az elvi lehetőséget – hívta meg talán a magyar trónra, nem ismert, két Rurik-házbeli személy is szóba jöhet. A kutatás eddig egyáltalán nem igazolt módon Andrást, avagy oroszul Andrejt, I. György – Jurij Lvovics – halicsi fejedelem fiát azonosította a forrásainkban névvel nem említett orosz uralkodóval, de annak fivére, Leó/Lev szintúgy lehetett az (ENGEL 1988, 114).²⁹ Az ősi Rurik-dinasztia – Roman Msztyiszlavics volhíniai és halicsi fejedelemtől származó – halics–volhíniai ága egyébként a XIII. században meglehetősen szoros kapcsolatban állt Magyarországgal és az Árpádokkal; maga a két szóban forgó testvérfejedelem pedig, annak egyik leánya, Konstancia hercegnő révén, IV. Béla király nőági dédunokája volt. Amennyiben Péter és lázadótársai mégis felkínálták a koronát Andrej vagy Lev fejedelemnek, úgy a dinasztikus összeköttetés, illetve hogy a korabeli

25 1342. szept. 23.: AO XXVI. 502. sz.

26 AO XXX. 903. sz.

27 AO IV. 355., 358. sz. Bárány Attila szerint már 1315 végétől kezdve dúlta a király híveinek birtokait szerte Zemplénben (BÁRÁNY 2011, 96).

28 KRE 25. Kristó később egyenesen úgy gondolta, Péter meg akarta koronáztatni az orosz fejedelmet (KRISTÓ 2003, 329), erre azonban végképp semmi sem utal forrásainkban. Bárány Attila megállapításával azonban alighanem egyetérthetünk, miszerint Péternek nem volt olyan súlya, hogy a jelölt személyéről egymaga döntsön, így inkább az összeesküvők megbízottjaként, mintsem a saját szakállára tárgyalhatott Halics–Vohíniában (BÁRÁNY 2011, 97).

29 KRE 25.

magyar közhiedelem tévesen Szent Istvánt tartotta valamennyi 1046 utáni Árpád-házi uralkodó egyenes ági őseinek, egyéb szempontok mellett nyilván tekintélyes súllyal eshetett latba jelöltjük kiválasztásakor. Ha a Károly elleni harcba bevonni kívánt és/vagy a Magyar Királyság élére behívott orosz fejedelem kiléte nem is ismert, és valószínűleg ki sem deríthető, azt mindenesetre szinte teljesen biztosra vehetjük, hogy a kérdéses személyt elsősorban Konstancia, illetve férje, I. Lev Danyilovics utódai körében kell keresnünk, a század elején Halicsban, esetleg az azzal észak felől szomszédos Volhíniában uralkodott dinasztia tagok között (STÖCKL 1981, 526–530). A király említett, 1321. február 10-én kelt oklevelében azt is elárulja Péter pártütő akciójával, illetőleg a kérdéses kiléttel fejedelemmel kapcsolatban, hogy a magyar uralkodó „királyi diadémájával” – nyilván nem a Szent Koronával, hanem egy másik, talán egyúttal annak is adományozott koronával – ékítette, ruházta fel az orosz fejedelmet, akit nem mellesleg, úgy tűnik, emiatt vazallusának tekintett. Péter orosz földi ténykedése tehát – amiben talán vélelmezett keleti szláv származásából következtethető élénk helyi kapcsolatai is szerepet játszhattak – eredménytelenül zárult, a fejedelmet a jelek szerint nem sikerült rávenni a beláthatatlan végkimenetelű magyarországi kalandra.

1317 elejére saját hibás, sőt végzetes döntései nyomán Péter, illetve csak épphogy körvonalozódó nagyúri tartományának sorsa megpecsételődött, a király úgy döntött, haladéktalanul leszámol vele. Alighanem egyidejűleg két sereget is küldött ellene: egyik legelszántabb hadvezére, Druget Fülöp szepesi és Baksa nembeli László zempléni ispán ispán talán március–április folyamán abaúji várait, míg Ákos nemzetségbeli Mikcs sárosi ispán néhány héttel később Zemplén vármegyei erősségeit ostromolta meg, majd foglalta el egymás után (ENGEL 1988, 116; BÁRÁNY 2011, 96).³⁰ Mikcsnek, mint az az 1317. január 2-i oklevélből kitűnik, bőven akadt törleszteni valója vele szemben, így a legcsekélyebb jóindulatra sem számíthatott részéről. A sárosi ispán – a tőle megszokott és nyilván el is várt – kőkemény szilárdsággal és engesztelhetetlenséggel fogott hozzá a zempléni tartományurasság elleni hadjárathoz, ami a jelek szerint annak teljes megsemmisítéséig, töretlenül kitartott. Az ostromok során Mikcs sok rokonát és szerviensét elveszítette, miközben maga is súlyosan megsebesült. Druget Fülöp abaúji hadakozása, Gönc és Regéc megvívása vélelmezhetően szintén számottevő áldozatot követelt (HARDI 2012, 113–115).³¹ Az

alapján, hogy a harcok, illetve Péter leverése viszonylag hosszabb időt vett igénybe, valamint mert egyidejűleg a Tiszántúl északi részén, a Borsák ellen is igen komoly, nagyszabású műveletek folytak, sőt, a főhadiszíntér Bihar és Kraszna megyék területe volt, feltételezhető, hogy Fülöp és Mikcs a maguk hadjáratait egy-egy kisebb létszámú sereggel kezdték meg, és vitték végig, amelyek zöme alkalmasint a Péternek korábbi kegyetlen dúlásaiért úgyszintén megfizetni akaró helyi nemességből verbuválódott. Május elejére valószínűleg Regéc, Barkó, Borostyán, Bodrogszeg, valamint Zemplénvár is elesett, vagy megadta magát, utolsóként alkalmasint Jeszenőt Fülöp vette be, így tartománya alig másfél-két hónap alatt összeomlott (ENGEL 1988, 116; KRISTÓ 2003, 329–330. A várakra és Göncre: FÜGEDI 1977, 104, 111–113, 138, 145–146, 181; ENGEL 1996, 275, 383, 385, 320, 333, 399). Az a tény, hogy ennyi idő elegendőnek bizonyult uralma – végérvényes – szétzúzására, hogy valamennyi oligarchikus magánhatalmi alakulat közül az ő tartományurasság-kezdeményének felszámolása folyt le a leggyorsabban, jól megvilágítja annak gyengeségét és fejletlenségét.

Arra nézvést sajnos nincs információnk, hogy Péter pontosan hol tartózkodott, illetve mit csinált a számára vészterhes hetekben; amennyiben, mint egyébként hasonló helyzetekben a lázadó főurak és oligarchák leginkább, mondhatni gyakorlatszerűen tették: egyik várban húzta meg magát, és megpróbált kitartani, végül – még idejekorán – valahogy sikerült kicsúsznia a királyhű erők kezéből és biztonságosabb helyre szöknie. Fiának, akit forrásaink nem neveznek meg, már nem kedvezett a szerencse, Mikcs minden bizonnyal valamelyik zempléni erősségük bevételekor elfogta.³²

Mínthogy ugyane késő téli–kora tavaszi időszakban zajlott a király második nagy hadjárata a Borsa testvérek ellen, és azok február közepe táján Debrecen közelében súlyos vereséget szenvedtek, majd pedig ők is sorra vesztették el észak-tiszántúli váraikat, Péter valószínűleg nem náluk, hanem az ugyancsak igen komoly területi hatalommal rendelkező szövetségesüknél, Erdély északi részének újsütetű, önjelölt uránál, Ákos nembeli Majos fia Majosnál keresett és talált menedéket (ENGEL, 1988, 116; KRISTÓ 1988, 47–48; KRISTÓ 2003, 331; Majos szemlélyére: ZSOLDOS 2017/b).³³ Erdélybe tartván feltehetően ekkor is útba ejtette Szatmár megyét, ahol – elsősorban ottani birtokai, illetve Gut-Keled nemzetségbeli aranyosi Lotárd fiai és más lázongó, Kopasszal egy követ fűző nemesek révén – szerteágazó kapcsolatai voltak. 1318.

30 AO VI. 711. sz.; AO XII. 252. sz.; AO XXVI. 502. sz.
31 AO VI. 711. sz.

32 AO XXVI. 502. sz.
33 AO VI. 370. sz.

június dereka körül, miután március vége tájt Majossal sikertelenül próbálta meg felmenteni a Kopasz által a királyi hadak ellenében védett bihari Sóllyomkő várat, és kudarcukat követően jobbnak látták visszahúzódni a Király-hágón túli tartományba, Péter alighanem épp ottani kiterjedt kapcsolatrendszere miatt sietett Szatmár megyébe, ahol aztán – a szintúgy fékezhetetlen Lotárd-fiakkal – számos nemest hívott harcba, majd vezetett Erdélybe szövetségese és befogadója, Majos megsegítésére. Debreceni Dózsa vajda, a király legkiválóbb seregvezére erőteljes támadásának azonban nem tudtak ellenállni, aki júliusban a kolozsi Topánál kemény vereséget mért rájuk (ENGEL 1988, 124; ZSOLDOS 2016, 216).³⁴ Az ezt követő események menete és kronológiája sajnos még kevésbé feltárható, az mindenesetre valószínűnk látszik, hogy Péter ezúttal is megúsza, el tudott menekülni, és a vajda Erdélyből való – talán július vége tájára tehető – kivonulása után Majos oldalán újramegkezdte, és egy még egy jó ideig folytatta a harcot a király észak-erdélyi, valamint Felső-Tisza, illetve Szamos vidéki hívei ellen. 1320 elején azonban bizonyosan véget ért pártütő mozgalmuk; Tomaj nembeli losonci Tamás székely ispán február körül – gyaníthatóan némi hajsza után – a szintén Kolozs megyei Bonchida mellett szétverte az ismét csatasorba állt és egyesült felkelőket. Majos biztosan elesett az összecsapásban, és alighanem ugyanakkor, vagy kevéssel a csata után ez lett Péter sorsa is (ENGEL 1988, 129; ZSOLDOS 2016, 216–219).³⁵ 1321. február 10-i oklevelünk Péterről, mint „átkos emlékü hűtelen”-ről beszél, vagyis legkésőbb az idő szerint – kormányzati vélekedés szerint legalábbis – már nem élt. Jóval csekélyebb ugyan a valószínűsége, elképzelhetőnek tartjuk mindazonáltal azt is, hogy ismét sikerült elmenekülnie, és hasonlóan egynéhány más törvényszegő, lázadó előkelőhöz, ő is külföldre, talán orosz földre szökött a várhatóan szigorú személyi felelősségre vonás elől, és emigrációban élt tovább.

I. Lajos király 1342. szeptember 23-án kelt *privilegiuma* és a többi vonatkozó oklevél tanúsága szerint ha ugyan hatalom és katonai erő tekintetében el is maradt az olyan, egész országrészeket birtokló oligarcháktól, mint Borsa nembeli Kopasz vagy Kán László vajda, a Zemplén és Abaúj megyékben élőkkel szembeni törvénytiprásainak

mértéke és módja teljesen megegyező volt azokéval.³⁶ Végzetes, főbenjáró büntett elkövetéséig vezető, meglepetésszerű politikai pálfordulásának, a Borsa nemzetségbeli Kopasz nádor személye körüli összeesküvő lázadókhoz való csatlakozásának indítékai – a kérdés egyéb körülményeihez hasonlóan – feltáratlanok, és gyaníthatóan már azok is maradnak. A pártütéséről tájékoztató, egyébiránt, főképp természetesen hűtlenségét és megátalkodottságát bőbeszédűen hangoztató forrásaink, sajnos e tekintetben semmit sem árulnak el, és még csak nem is utalnak a lázadásra, és a király ellen elkövetett, valóban példátlan (talán ténylegesen meg sem történt, vagy nem általa szervezett) merénylet lehetséges indíttatására.

Nyilvánvaló azonban, hogyha okleveleink ilyen tartalmú közléseinek, azok bizonyosan számos aaptalan, erősen túlzó, sőt egyenesen torzító, hamis beállítást részben figyelmen kívül hagyva, többé-kevésbé hitelt is adunk, azok kétségtelenül nem lehettek a történetek kizárólagos, sem pedig fő okai, Péter hirtelen pártváltását, királyhű birtokosból fegyveres lázadóvá, a bárói pártütés egyik fő szervezőjévé válását bizonyosan egészen más, rejtettebb és mélyebb társadalmi-politikai összefüggésekben gyökerező megfontolások és események motiválták.

A fentiekben már utaltunk rá, hogy azokénál jóval szerényebb, több kisebb várat magába foglaló, de lényegében csak Zemplén vármegye területére korlátozódó tartományuraságának kiterjesztése, továbbépítése szempontjából Omodé fiainak megzabolázása, még inkább pedig bukása felbecsülhetetlen lehetőségeket nyitott volna meg számára, és Péter minden valószínűség szerint át is kívánta venni azok regionális hatalmi pozícióját (KRISTÓ 1978/b, 69–70). Károly király és kormányzata idejében felismerve ez irányú törekvéseit, felhasználta a helyi, elsősorban a néhai nádor fellázadt fia elleni küzdelmekben, a két vármegye mellett több lényeges erősség irányításával is megbízta, ugyanakkor elképzeléseivel az nyilván már korántsem egyezett, hogy Omodé nádor és fiaíéihez akárcsak közelítőleg is hasonló mértékű, a királyi hatalmat bármilyen tekintetben is veszélyeztető, a normális, törvényes rend helyreállítását akadályozó magánhatalomra tegyen szert, az Omodé-fiak épphogy csak megfegyelmezett kiskirálysága felett egy újabb oligarcha csillaga emelkedjék a magasba. Ezen túl fontos tényezőként felmerülhet azon eshetőség is, hogy az uralkodó hatalmaskodásai, főként a király iránt hű emberek elleni sorozatos büntetése miatt 1315–1316

34 AO VI. 370. sz.

35 Bárány Attila feltételezi, hogy Majos halála után is folytatta a harcot (BÁRÁNY 2011, 115), erre azonban semmi sem utal. Mindenképpen meg kell jegyezzük ugyanakkor, hogy a váradi káptalan egy 1321-ben kelt oklevelében – nem melleleg mint a szabolcsi Rakamazon, vagy annak közvetlen szomszédságában birtokló nemest – Pétert élő személyként említi (AO VI. 299. sz.).

36 AO XXVI. 502. sz.

folyamán leváltotta a csak nemrég elnyert ungi és zempléni ispáni tisztségről.

Ilyenformán, sajátos történeti paradoxonként, személyes ambíciói kielégíthetlensége, pontosabban azoknak a király általi valamelyes restriktívja folytán Péter előbb korábbi vetélytársai, a hozzá hasonló nagybirtokosokat függő viszonyba, familiájukba való belépésre kényszeríteni akaró tartományurakkal került egy oldalra, majd pedig szövetségre lépett velük a – helyi nemesek és a többi országlakos jogait, birtokait, valamint javait megőrizni kész és mindinkább képes – királyi hatalom ellenében. Péter, valamint jó néhány hasonzorú, tekintélyes földvagyonnal rendelkező főnemes, így például Ákos nembeli Majos fia Majos egyéni „sorstragédiája” épp ebben rejlik; önös érdekeik érvényesülése miatt korábbi, végtelenen rossz mintákat követve, nem megfelelő időpontban a történelem tévútjára léptek, és ez okból bukásuk determinált, úgyszólván elkerülhetetlen volt.

KIADOTT ELBESZÉLŐ ÉS LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

- AO I–XXX. *Anjou-kori Oklevéltár*. I–XXX. kötet. Szerk. KRISTÓ Gyula (I–VI., XVII., XIX.), BLAZOVICH László (VII–VIII., X., XXI.), GÉCZI Lajos (VII., IX–X., XXI.), ALMÁSI Tibor (XI–XIV.), KÓFALVI Tamás (XIV.), TÓTH Ildikó (XV.), MAKK Ferenc (XIX.), PITI Ferenc (XX., XXII–XXIV., XXVI–XXX.), SEBŐK Ferenc (XXV.). Szegedi Középkorász Műhely, Budapest – Szeged. 1990–2014.
- ÁKO I/1. *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*. I. kötet, 1. füzet. Szerk. SZENTPÉTERY Imre. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest. 1923.
- ÁKO II/2–3. *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*. II. kötet, 2–3. füzet. SZENTPÉTERY Imre kéziratának felhasználásával szerkesztette BORSA Iván. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1961. (Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 9.)
- ÁHHKO *Az Árpád-házi hercegek, hercegnők és a királynék okleveleinek kritikai jegyzéke*. SZENTPÉTERY Imre kéziratának felhasználásával szerk. ZSOLDOS Attila. Magyar Országos Levéltár, Budapest. 2008. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai. II. Forráskiadványok. 45.)
- ÁÚO V–X. *Árpád-kori új okmánytár*. V–X. kötet. Közzé teszi WENZEL Gusztáv. MTA Történelmi

Bizottmánya, Pest, Budapest. 1864–1873. (Magyar Történelmi Emlékek.)

CDH VIII/5. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. Tomus VIII. Volumen 5. Studio et opera Georgii FEJÉR. Typis typogr. Regiae Universitatis Ungaricae, Budae. 1835.

KRE *Károly Róbert emlékezete*. Válogatta, szerkesztette, a bevezetőt és a jegyzeteket írta KRISTÓ Gyula–MAKK Ferenc. Európa Könyvkiadó, Budapest. 1988.

IRODALOM

BÁRÁNY Attila

2011 Debreceni Dózsa küzdelme a bihari oligarchákkal. In BÁRÁNY Attila–PAPP Klára–SZÁLKAI Tamás (szerk.): *Debrecen város 650 éves. Város történeti tanulmányok*. A Debreceni Egyetem Történelmi Intézete kiadványai 7. Debrecen Város Önkormányzata, Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, Debrecen. 67–113.

BUNYITAY Vincze

1888 Kopasz nádor. Életrajz a XIII–XIV. századból. *Századok* 22, 15–32, 129–155.

ENGEL Pál

1988 Az ország újraegyesítése. I. Károly küzdelme az oligarchák ellen (1310–1323). *Századok* 122, 89–146.

1994 Péter. 3. In: KRISTÓ Gyula (főszerk.): *Korai magyar történelmi lexikon (9–14. század)*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 544–545.

1996 *Magyarország világi archontológiája. 1301–1457*. I. köt. História könyvtár. Kronológiák, adattárak 5. História, MTA Történettudományi Intézete, Budapest.

FRAKNÓI Vilmos

1899 Genealogiai kérdések. (Pór Antalnak ajánlva.) *Turul* 17, 135–138.

FÜGEDI Erik

1977 *Vár és társadalom a 13–14. századi Magyarországon*. Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 82. Akadémiai Kiadó, Budapest.

HARDI, Đura

2012 *Drugeti. Povest o usponu i padu porodice pratilaca Anžuj-skih kraljeva*. Filozofski fakultet u Novom Sadu Odsek za Istoriju monografije 56. Filozofski fakultet u Novom Sadu Odsek za Istoriju, Novi Sad.

KARÁCSONYI János

1995 *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*. I–III. köt. Nap Kiadó, Budapest. (Reprint.)

KÁDÁR Tamás

2015 Harcban a koronáért. I. Károly (Róbert) király uralkodásának első évei 1305 végéig. In BÁRÁNY Attila–BACSA Balázs Antal (szerk.): *Történeti Tanulmányok*. 23. Acta Universitatis Debreceniensis. Series Historica 67. Debrecen. 42–111.

KIS Péter

1998 Ákos nembeli István. Egy magyar előkelő életútja a 13–14. század fordulóján. In TUSOR Péter (szerk.): *R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv születésének 70. évfordulója ünnepére*. ELTE Bölcsészettudományi Kara, Budapest. 57–78.

KRISTÓ Gyula

1973 *Csák Máté tartományúri hatalma*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

1975 A Kőszegiek kiskirálysága. *Vasi Szemle* 29, 251–268.

1978/a Kán László és Erdély. *Valóság* 21/11, 83–96.

1978/b *A rozgonyi csata*. Sorsdöntő történelmi napok 3. Akadémiai Kiadó, Budapest.

1979 *A feudális széttagolódás Magyarországon*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

1988 *Az Anjou-kor háborúi*. Zrínyi Kiadó, Budapest.

2003 I. Károly király harcai a tartományurak ellen (1310–1323). *Századok* 137, 297–348.

PETROVICS István

2000 Orgyilkosok Temesvárott: merénylet I. Károly király ellen. In: PITI Ferenc (szerk.): „Magyaroknak eleiről”. *Ünnepi tanulmányok a hatvan esztendősk Makó Ferenc tiszteletére*. Szegedi Középkorász Műhely, Szeged. 421–434.

PÓR Antal

1888 *Trencsényi Csák Máté 1260–1321*. Magyar történelmi életrajzok, 4. évf., 5. füzet. Méhner Vilmos kiadása, Budapest.

1904 Magyar–ruthén érintkezések a XIV-ik században. *Századok* 38, 935–949.

RÉVÉSZ Ferenc

1891 Németujvári Iván. Élet- és jellemrajz. *Erdélyi Múzeum* 8, 49–71., 133–158., 222–246.

STÖCKL, Günther

1981 Das Fürstentum Galizien–Wolhynien. In HELLMANN, Manfred (herausg.): *Handbuch der Geschichte Russlands*. Band I. Hiersemann Verlag, Stuttgart. 484–533.

SZIRMAY Antal

1804 *Notitia historica comitatus Zempleniensis*. Typis Regiae Universitatis Pestanae, Budaë.

ВОЛОЩУК, Мирослав Михайлович (Volosuk, Miroszlav Mihajlovics)

2011 До питання східнослов'янського походження Петра Петуні. *Український історичний журнал*, 2011/3 (498), 21–35.

ZSOLDOS Attila

1997 *Az Árpádok és alattvalóik*. (Magyarország története 1301-ig). Történelmi Kézikönyvtár. Csokonai Kiadó, Debrecen.

2005 *Az Árpádok és asszonyaik. A királynéi intézmény az Árpádok korában*. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 36. MTA Történettudományi Intézete, Budapest.

2011 Debrecen mint igazgatási központ a 14. század elején. In BÁRÁNY Attila–PAPP Klára–SZÁLKAI Tamás (szerk.): *Debrecen város 650 éves. Várostitörténeti tanulmányok*. A Debreceni Egyetem Történelmi Intézete kiadványai 7. Debrecen Város Önkormányzata, Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, Debrecen. 49–66.

2016 Erdélyi háborúk a 14. század elején. In PÓSÁN László–VESZPRÉMY László (szerk.): *Elfelejtett háborúk. Középkori csaták és várostromok (6–16. század)*. Zrínyi Kiadó, Budapest. 198–231.

2017/a *A Druget-tartomány története 1315–1342*. Magyar történelmi emlékek. Értekezések. MTA Történettudományi Intézet, Budapest.

2017/b Az erdélyi lázadó: Ákos nembeli Mojs. In EGYED Emese–GÁLFI Emőke–WEISZ Attila (szerk.): *Certamen IV. Előadások a Magyar Tudomány Napján az Erdélyi Múzeum-Egyesület I. Szakosztályában*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár. 233–240.

**A LATE ATTEMPT AT SOVEREIGN PROVINCE-BUILDING
IN EARLY XIV CENTURY HUNGARY: THE CAREER OF PETER, SON OF PETENYE**

Keywords: Zemplén County, Ung County, Charles I. sovereign province, Kopasz Borsa, battle of Topa

Apart from country-sized “small kingdoms”, much smaller sovereign provinces, ruling over the territory of one or two counties were also formed in Hungary during the early XIV century. Following the death of his enemy Palatine Amade Aba in 1311, Peter son of Petenye built his own province in Zemplén county, based primarily on his castles as well as his inherited and acquired properties. The lord of presumably Slavic origin had 5–6 castles and at least 45–50 villages in 1314–1315, mainly in Zemplén county, but he also had lands in Ung, Szatmár and likely in eastern Abaúj as well. Initially he supported central powers and took part in the siege of Sáros in 1312, and possibly in the victorious battle of Rozgony, however he later joined the rebels and attacked the king’s local supporters. This led to his rapid downfall in 1317 and the armed dismantling of his Zemplén province. The following study examines the life and career of the landowner and provides detailed description of his rule over his province. Furthermore, it also looks into two extraordinary crimes, their possible backgrounds, circumstances and overall validity as that has been questioned. During the spring of 1316, Peter allied himself with Kopasz Borsa and his conspirators and, presumably by their command, went to the Principality of Galicia–Volhynia to win over one of the princes to their cause and summon him with his army to Hungary as aid. Traditional and general researcher opinion believes he even offered the Hungarian throne to the Russian ruler of unknown origin; however our available sources do not prove that, only the fact that he tried to lead him against King Charles but failed. According to information only available from one of Charles’ regesta, a document of questionable validity, Peter committed even greater crimes: first trying to kill his king with his own hands near Patak then later attempted to eliminate him via an assassin at Temesvár.

The dates and circumstances of the events are uncertain; it is also possible Charles accused him baselessly with the aforementioned, and the document itself could be merely fabrication. In spring 1317 the king sent two armies led by Philip Drugeth and Mikcs Ákos to defeat him, who conquered all of his fortifications within a month or a month and a half, thusly ending his province and rule. Peter had to flee to Transylvania. He fled to Majos son of Majos and continued fighting by his side. They suffered defeat at Topa in 1318, then a decisive one at Bonchida in Kolozs county in 1320 from the king’s generals. Peter likely died then since during the donation of his final properties the king mentioned him as “late”.

Tamás, Kádár

FÜGGELÉK

Petenye fia Péter Zemplén, Ung és Abaúj megyei várai és birtokai

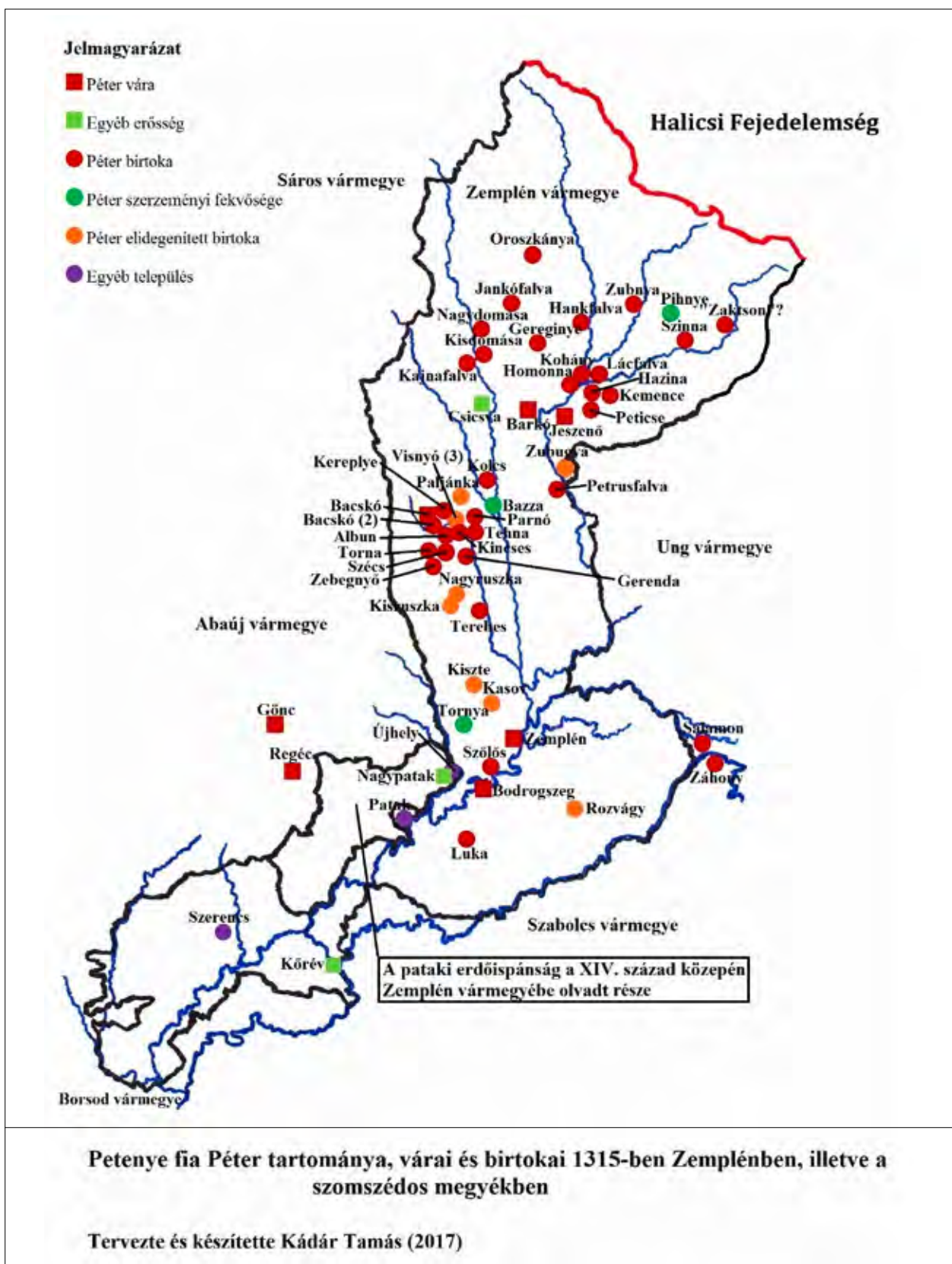
Rövidítések: K. = Kassai kerület; E. = Eperjesi kerület (Szlovákia); BAZ = Borsod-Abaúj-Zemplén m.

Várai: Barkó; Jeszenő; Bacskó; Gönc; Zemplén; Regéc; Bodrogszeg

Birtokai: Oroszkánya (ma Ruská Kajňa, E.); Jankófalva (ma Jánosvölgye; Jankovce, E.); Zubnya (ma Tölgyeshegy; Zubné, E.); Pihnye (ma Tüskés; Pichne, E.); Hankfalva (ma Jánosvágása; Hankovce, E.); Nagydomása (ma Veľka Domaša, E.); „Zaktson”: Sztakcsin? (ma Takcsány; Stakčín, E.); Gereginye (ma Göröginye; Ohradzany, E.); Szinna (ma Snina, E.); Kisdomása (ma Malá Domaša, E.); Kajnafalva (ma Alsónyírjes; Slovenská Kajňa, E.); Kohány (ma Felsőkohány; Kochanovce, E.); Lácfalva (ma Lackovce, E.); Homonna (ma Humenné, E.); Hazina (ma Kiszgészény; Hažin nad Cirochou; E.; esetleg az Ung megyei Gézsény; ma Hažín., K.); Kemence (ma Kis-, Nagykemence; Kamienska, Kamienska nad Cirochou, E.); Peticse (ma Ptičie, E.); Zubugya (ma Izbugya; Zbudza, K.); Kolcs (ma Kolcsmező; Dlhé Klčovo,

E.); Petrusfalva (ma Petróc; Petrovce nad Laborcom, K.); Paljánka (ma Szécsmező; Sečovská Polianka, E.); Bazza (ma Kisbonya; Božčice, K.); Kereplye (ma Kravany, K.); Parnó (ma Parchovany, K.); (három) Visnyó (ma Višňov, K.); (két) Bacskó (ma Bačkov, K.); Kincses (ma puszta Parnó DK-i határában, K.); Tehna (ma Szécsudvar, Dvorianky, K.); Albun (ma puszta Gálszécstől É-ra, K.); Torna (ma Tarnóka; Trnávka, K.); Szécs (ma Gálszéc; Sečovce, K.); Gerenda (ma Hriadky, K.); Zebegnyó (ma Zbehňov, K.); Nagyruszká (ma Malý Ruskov, K.); Kisruszká (ma Malý Ruskov, K.); Terebes (ma Töketerebes; Trebišov, K.); Kiszte (ma Kiszta; Kysta, K.); Kasov (ma Kazsó; Kožuchov, K.); Tornya (ma Kis-, Nagytoronya; Malá Toroňa, Trňa, K.); Salamon (ma Tiszasalamon; СОЛОМОНОВО, Kárpátalja, Ukrajna); Záhony (BAZ); Szőlős (ma Szőlöske; Viničky, K.); Rozvágy (ma Kis-, Nagyrozvág, BAZ); Luka (ma Bodroghalom, BAZ)

Nem azonosítható fekvősei: „Wekercapva-i Gyepuel”; Kepla; Prepkefalva; Vadna; Papfalva; Plempnafalva; Halacska (talán az Ung vármegyei Zalacska; ma Zalužice, K.); Tamkafalva; Andrásfalva (valószínűleg Kincses közelében, Parnó vidékén kereshető)

Petenyé fia Péter tartománya, várai és birtokai 1315-ben Zemplénben, illetve a szomszédos megyékben

Tervezte és készítette Kádár Tamás (2017)

1. kép Petenyé fia Péter tartománya, várai és birtokai 1315-ben Zemplénben, valamint a szomszédos megyékben (Tervezte és készítette: Kádár T., 2017)
 Fig. 1 The territories, castles and estates of Peter, son of Peteny in Zemplén and other neighbouring counties, 1315 (Designed and made by T. Kádár, 2017)